

Çokkültürlülük ve Dinî Çoğulculuk Bağlamında İngiltere Okullarında Din Eğitimi¹

İsmail Erşahin²

Özet

Tarihi süreç içerisinde yaşanan sosyal ve kültürel değişimler sonucunda İngiltere'nin yeni bir toplumsal yapı kazandığı görülmektedir. Günümüzde çokkültürlülük olarak nitelenen bu yapının okullarda uygulanan din eğitimine de etkisi ve yansımaları olmuştur. Bu sebeple İngiltere'de din eğitiminin değişim ve dönüşümü, ülkenin yaşadığı toplumsal serüven ile benzerlik göstermektedir.

Okullardaki din dersi uygulamalarının geçmişten günümüze çokkültürlülük bağlamında yapısal ve içerik olarak değişimi, ortaya çıkan eğitim yaklaşımlarından etkilenmesi, dinî grupların taleplerini karşılayıp karşılayamaması ve daha pek çok değişken, İngiltere özelinde inceleme konusu olarak öğretim programlarına dikkati çekmektedir.

Çokkültürlü program anlayışlarını ortaya çıkaran din eğitimi yaklaşımları, birer model olarak İngiltere'de uygulanmış ve halen de uygulanmaktadır. Bu yaklaşımların bir kısmı ihtiyaçlara cevap verip sistem içerisinde yerini korurken, özellikle geleneksel metotlar ve yöntemler bu süreçte geçerliliğini koruyamayıp tarihe karışmıştır.

Bu makalede İngiltere'de günümüzde uygulanan din eğitimi dersinin tarihi gelişimi ele alındıktan sonra günümüz din eğitimi uygulamalarına değinilecektir. Günümüzde ülkede resmen kabul edilen dinlerin programlara yansımaları ve özellikle İslam'ın bu programlarda nasıl yer bulduğu konusu işlenecektir.

Temel Kavramlar: *Din eğitimi, İngiltere, Din Dersi Öğretim Programı, İngiltere'de Dinî Gruplar, Dinlerarası Öğretim.*

¹ Bu makale "İngiltere'de Kamu Okullarındaki Din Öğretimi Programlarında Dini Çoğulculuk ve İslam Din Öğretimi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

² Dr. İsmail Erşahin, ismailersahin@gmail.com

Abstract

Religious Education in English Schools in the Context of Multiculturalism and Religious Pluralism

Britain has witnessed remarkable social and cultural transitions in the last few decades which in turn gave sight into a new social structure. This structure, which named as multiculturalism, has had effects and reflections on religious education in schools. For that reason we could argue that historical process of the religious education in UK had gone through a similar path with the nation's social advancements.

In relation to this fairly new multicultural structure the content of the religious education practices in schools has been vastly effected by the new developments that is happening at the mean time. To our interpretation, as well as meeting the demands of religious groups many other questions still awaits for satisfactory responses.

This relatively new trend of multiculturalism has been implemented and practiced in UK's religious education as an approach model. Some of these approaches retain their positions in the system, meeting the needs of society. As a consequence the tradional models and approaches to religious education lost their popularity.

This article will focus on contemporary religious education practices after considering the historical development of current religious education in England. Reflections of religions - that are today officially recognized in the country-to curriculum and especially how Islam takes place in these curricula will be dealt with.

Key Words: *Religious Education, Religious Education Curriculum, Syllabus, Religious Groups in UK, Inter-Religious Teaching.*

Giriş

Yaşanan son yüzyılda çeşitli sebeplerle oluşan nüfus hareketleri bölgesel ve küresel ölçekte, etkileri günümüze kadar ulaşan gelişmeleri ortaya çıkarmıştır. Kitle nüfus hareketlerinden etkilenen Avrupa ülkelerinde de göçmenler ve azınlık grupları ortaya çıkmıştır. Sosyal yapı içerisinde uyum, entegrasyon ve birlikte yaşama kavramları ve politikaları ile özümsemeye çalışılan bu gruplar hukuk, siyaset, ekonomi ve eğitim açısından buldukları ülkelerde farklı uygulamalarla karşı karşıya kalmışlardır.

Günümüzde göçmen olmaktan çıkıp vatandaşlık hakları kazanan ve azınlık haline gelen bu grupların varlıklarını sürdürebilme ve kimliklerini muhafaza edebilme amacıyla çeşitli talepleri gündeme gelmektedir. Milli, kültürel ve dinî kimliği koruma ve sürdürebilme talepleri hem kendi grup/toplum dinamikleri ile oluşturulan kurumlar ve örgütlerle, hem de devletin sunduğu imkânlarla karşılık bulmaktadır. Eğitim bu konuların başında gelen talepler ve haklar arasında olan ve bireylerin topluma entegrasyonunu sağlayan yegâne disiplin olarak ortaya çıkmaktadır.

Irk, kültür ve dinî farklılıkları bünyesinde barındıran çokkültürlü toplumlar, bu unsurları ancak eğitim yoluyla bir arada tutup, yaşatabilecek mekanizmaları oluşturabileceklerdir.

Din eğitiminin örgün eğitim kurumlarında devlet eliyle verilmesi konusu, dünyanın pek çok ülkesinde farklı boyutlarıyla tartışıldığı gibi, çokkültürlü toplumlarda da dinî ve kültürel azınlık gruplarının hakları ve talepleri çerçevesinde tartışılmaktadır. Bu tartışmalar sadece azınlık gruplarının hakları ve talepleri boyutuyla değil, bu dersin programları, yaklaşımları, ders kitapları, içeriği, öğretmenleri, amaçları ve öğretim ortamları da dahil pek çok konu çerçevesinde devam etmektedir.

Okullardaki din öğretimi uygulamalarında, toplumdaki ana akım dinî inanç dışında var olan diğer dinlere, sosyal grupların kültürel ve dinî bazı taleplerine ülkelerin politikaları çerçevesinde nasıl cevap verildiği önem taşımaktadır. Günümüzde barış ve hoşgörü eğitimi, kültürlerarası eğitim, dinlerarası öğretim ve mezheplerarası öğretim gibi yaklaşımların tartışıldığı din öğretimi alanı, kaçınılmaz olarak toplumda azınlık konumunda olan grupları temsil eden diğer dinleri de öğretim konusu yapmak durumunda kalmaktadır. Bu noktada din eğitimi ve öğretiminin temel problemlerinden birisi olarak ana akım dışında kalan diğer din ve inançların öğretimi konusu karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde Avrupa ülkelerindeki din eğitimi uygulamalarında, toplumsal ve dinî çoğulculuk gereği herkesin kendi dinini öğrenebilmesi konusunda çalışmalar yapılmaktadır. Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşlar da çoğulculuğu din eğitiminin temel kriteri haline getirmek için çalışmalar yürütmektedir.³ Örneğin Almanya anayasal bir zemine oturttuğu din eğitimi modelini sadece kiliselerin tekelinde tutmamakta, ülkedeki dinî cemaatlerin de kendi din derslerini vermelerine imkân sağlamaktadır.⁴ Bir diğer Avrupa ülkesi olan Belçika'da da anayasa gereği din dersi zorunlu dersler arasındadır. Öğrenciler Hristiyanlık, Yahudilik ya da İslam gibi din derslerini alabildiği gibi bu dersi almama hakkına da sahiptir.⁵

Birçok Avrupa ülkesindeki din eğitimi uygulamalarına benzer yönleri olmakla birlikte İngiltere'nin din eğitimi tecrübesi, yüzyılı aşan gelişmeler ve bu alanda yapılan kanuni ve sistematik değişikliklerle son halini almıştır.

İngiltere özellikle son yüzyıl içerisinde ortaya çıkan nüfus ve göç hareketleri ile yeni bir toplumsal yapı kazanması, bu yolla daha önce olmayan kültürel ve dinî grupların görünür olması ve zamanla bu grupların çeşitli alanlarda taleplerinin ortaya çıkmasıyla eğitim alanında da yeniden yapılanma çalışmalarını başlatmıştır.

3 Cemal Tosun, "Cumhuriyet Dönemi Din Dersi Programlarında Diğer Dinler", Türkiye'de Dinler Tarihi (Dünü, Bugünü ve Geleceği) Sempozyum, 04-06 Aralık 2009, Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 2010, s. 655.

4 Recai Doğan, "Avrupa Birliği Sürecinde Dinî Kurumlar ve Din Eğitimi: Almanya Modeli", AÜİFD, 2008, S. II, s. 21.

5 Mehmet Zeki Aydın, "Belçika'da İlk ve Orta Öğretimde Din ve Ahlak Öğretimi", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 3, S. 1, Sivas, 1999, s. 93.

sahip olduğu diğer okullar yoluyla idare ediyordu. Kilisenin bu konumu çeşitli kanunlar ile sınırlandırılarak devlet de eğitim hizmetlerine ve yönetimine dahil olurken din eğitimi konusunda da kilisenin hâkimiyeti sınırlandırılmıştır. Zira ülkede eğitim, 1870'lerden itibaren Kilise okullarının etkinliğinden devlet okullarının etkinliğine doğru gelişen bir seyir izlemiştir.¹⁰ Bu hali ile İngiliz eğitim sistemi günümüzde devlet ve kilisenin yüzyılı aşan bir mücadele sonucunda safalarının belirlendiği bir yapıyı ifade etmektedir. Ortaya çıkan bu durum, ülkedeki dinî otoriteler ve zaman zaman da bilim adamları tarafından dinî değerlerden uzaklaşmak ve seküler anlayışın topluma hakim hale getirilme çalışmaları olarak nitelendirilmiştir.

Makalemizde incelediğimiz konu ile ilgili temel kavramların kısaca açıklanmasında yarar görülmektedir. Çokkültürlülük ve dinî çoğulculuk kavramlarını araştırma konumuzu anlamak ve bağlamına oturtmak amacıyla burada ele alacağız.

Çokkültürlülük

Çokkültürlülük kavramı, günümüz toplumlarında ülkelerin sosyal yapılarına göre farklı anlamlar yüklenerek tanımlanmaktadır. Örneğin; çokkültürlülük, ABD ve Britanya'da kültürel çoğulculukla karakterize edilen toplumlar için kullanılan bir terim iken, Kanada'da göçmenlerin etnik kimliklerini ifade etme hakkı ve Avrupa'da genelde ulusal cemaatler arasında güçlerin paylaşımı olarak anlaşılmaktadır.¹¹ Bu bağlamda kavram kültürel ve dinî çeşitliliği övdüğü için erken dönem ırk, etnisite ve göç araştırmalarında asimilasyoncu idealin karşıtı bir model olarak kullanılmıştır.¹²

Kavram; eğitim bilimlerinde toplumsal unsurların eğitim ortamına dahil ve görünür olması yönü ile kullanıma girmiştir. Eğitimde çokkültürlülük kavramı, toplumu oluşturan sosyal unsurların ve kültürel homojenliğin değişmesi ile ortaya çıkmıştır. Geleneksel toplumlarda genellikle din eğitimi tek dinli ve tek kültürlü iken, çeşitli göç olayları ile bir araya gelmiş ve genelde gelişmiş olarak sınıflandırılan ülkelerde çokkültürlü din eğitimi uygulamaları ön plana çıkmaktadır.

Batı toplumlarındaki çokkültürlülüğün dinî ve hukuki referanslar ile eğitime yansımalarının olduğu görülmektedir. Bu referanslardan birisi *Hristiyan Eğitimi Beyannamesi* (Declaration on Christian Education)¹³ dir. Bu Beyanname, "din eğitiminin bireyleri sadece ebedi âleme değil, aynı zamanda çokkültürlü bir toplum hayatına da hazırlaması gerektiğini" dile getirmektedir.

Kavram, ırk, din, dil, fiziksel ve düşünsel farklılıklar, gruplar, sınıflar vs. ön plana çıkarılarak tanımlanmaktadır. Çokkültürlülük tanımları farklılık arzetsede de, bir

10 Kemal Aytaç, İngiltere, İsveç, Fransa ile Federal Almanya'da Okul Reformları ve Okul Kuruluş Sistemlerinde Demokratlaşma Temayülleri, MEB Yay., İstanbul, 1975, s. 55.

11 Nurullah Altaş, Çokkültürlü Din Eğitiminin Temellendirilmesi ve Öğretim Programlarına Uygulanması, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001, s. 18.

12 Gordon Marshall, "Çokkültürlü Toplum" Md., Sosyoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 1999. s. 126.

13 Declaration on Christian Education (Gravissimum Educationis), issued on October 25, 1965.

eğitimi uygulamasının sınırları belirlenmiş, bölgesel eğitim birimlerine daha fazla inisiyatif verilerek hareket alanı genişletilmiş ve yerel dinî farklılıkların programlara kolaylıkla yansıtılmasının önu açılmıştır.

1944 Reformu ile bütün devlet ve kilise okullarında din eğitiminin zorunlu hale gelmesi, bu okullarda güne toplu dua ile başlanacak olması, öğrencilerin derslerden ve toplu dua etkinliğinden muafiyetinin velilerin isteğine bağlanması ve öğretim programlarının yerel eğitim otoriteleri tarafından hazırlanacak olması getirilen yenilikler olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁷ Din dersi programında herhangi bir mezhebin özelliğinin ön plana çıkarılmaması ve eşit mesafede olunması da bu kanunun getirdiği bir yenilik olarak sıralanabilir.

Bu reform geleneksel İngiliz devlet yapısının korunması anlamına gelen ve aynı zamanda devlet ile kilisenin eğitim alanındaki ortaklığını devam ettirildiği bir reform olarak da yorumlanabilir. Kilisenin eğitim alanını nispeten daraltan 1944 yasası ile aynı zamanda kilise için yeni bir okul çeşidi (Devlet Kontrolündeki Kilise Okulu-Voluntary Controlled School) ortaya çıkartılarak geleneğin devamı sağlanırken, diğer bir kilise okulu tipi ile (Devlet Yardımı Alan Kilise Okulu-Voluntary Aided School) de devletten aldığı destek ve finansman ölçüsünde devletin kilise okullarına müdahalesi mümkün hale getirilmiştir.

İngiltere’de din eğitimi 1970’li yıllara kadar baskın Hristiyan karakterli ve İncil merkezli, İncil tarihi biçiminde devam etmiştir.¹⁸ Örneğin parlamento, 1949-Cambridge Mutabakat Öğretim Programında din öğretiminde Hristiyanlığın tanınan ve eğitim sisteminin vazgeçilmez bir parçası olduğuna karar vermiştir. Aynı şekilde 1962 Birmingham Mutabakat Öğretim Programında “*Biz, din eğitimi konusunda bundan Hristiyan eğitimi kastederiz... Hristiyan eğitimin tam olarak hedefi, İsa Mesih ile çocuklarımızı karşı karşıya getirmektir*”¹⁹ ifadeleri bu durumu ortaya koymaktadır. 1970’li yıllara gelindiğinde ise din eğitimi çeşitli sebeplerle sorgulanmaya başlanmış ve din eğitiminin gençlerin ihtiyaclarını karşılamadığı, bir dünya görüşü oluşturmada yetersiz kaldığı, son yıllarda oluşan etnik, dinî ve kültürel çeşitliliğin oluşturduğu toplumsal ihtiyaclara cevap veremediđi²⁰ temel sorgulama alanlarını oluşturmuş ve birçok araştırmanın konusu olmuştur.

İngiltere’de din derslerine mevcut şeklini veren diğer bir yasa da 1988 Eğitim Reformu’dur. Bu reform ülkede varlık gösteren diğer dinî grupların din eğitimi kapsamına alınması bakımından önem taşımaktadır. Ülkede mensupları bulunan İslam, Yahudilik, Budizm, Sihizm ve Hinduizm dinleri bu tarihte program kapsamına alınarak çokkültürlü bir yapıya dönüştürülmüştür.

17 Education Act, 1944, (7 and 8 Geo 6 c. 31).

18 W. R. Niblett, Christian Education in a Secular Society, Oxford University Press, London, 1960, s. 78.

19 William K. Kay, “Presentation and Problem Inventory: Religious Education in Great Britain”, Religious Education in Great Britain, Sweden and Russia, Presentations, Problem Inventories and Commentaries, edited by Edgar Almén and Hans Christian Øster, Linköping University Electronic Press, 2000, s. 20.

20 Robert Jackson, “Intercultural Education and Religious Education a Changing Relationship”, Education, Religion and Society, Essays in honour of John M. Hull, Edited by Dennis Bates, Gloria Durka, and Friedrich Schweitzer, Routledge, London, 2006, s. 50.

Hristiyanlık dışındaki diğer beş din (İslam, Yahudilik, Budizm, Sihizm, Hinduizm) kanunla okul öğretim programına alınmış olmasına rağmen, Hristiyanlık özel ifadeler ile koruma altına alınarak programdaki yeri güçlendirilmiştir. Yasanın 8. bölümünde yer alan “mutabakat din eğitimi programlarında Büyük Britanya'nın dinî geleneğinin temelde Hristiyanlık olduğu yansıtılmalıdır.”²¹ ifadesi bu etkiyi yeterince ve güçlü bir şekilde vurgulamaktadır.

1988 Eğitim Reformu, yerel eğitim otoritelerinin yönetimini hükümet idaresine devretmesi, ikili sistem içerisindeki tüm okullara ulusal öğretim programını dayatması ve Hristiyanlığın konumunu güçlendirmesi²² gibi temel özellikler taşımaktadır.

1988 Eğitim Reformu ile kanun maddesinde isimleri zikredilmese de, ülkedeki Hristiyanlık dışı belli başlı dinlerin öğretim programı içerisine dahil edilerek öğretilmesi resmiyet kazanmıştır. İslam dini de, din eğitimi öğretim programının içerisinde programa konu edilen altı dinden birisi olmuştur.

İngiltere'de din eğitimi açısından son yüzyıl içerisinde ortaya çıkan bu değişim, bazı din bilimciler tarafından “Hristiyanlıktan uzaklaşmak” olarak değerlendirilmiş²³ ve Hristiyanlıktan uzaklaşmanın eğitimdeki etkisinin ise seküler kişilik gelişimi şeklinde ortaya çıkacağı belirtilmiştir.

Günümüzde nüfusunun %40'ının üzerinde bir kısmının Hristiyanlık dışında farklı bir dinî inanca ya da düşünceye sahip olduğu İngiltere, bu sosyal değişimin başladığı 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu grupların entegrasyonu konusunda önemli çalışmalar yürütmüştür. Toplumu oluşturan bu dinî grupların topluma dahil edilmesi, dışlanmışlıktan kurtulmaları ve taleplerinin göz ardı edilmemesi için zaman zaman yapılan araştırmalar, özellikle eğitim konusuna vurgu yaparak, çokkültürlü hale gelen toplumu bir arada tutacak bağların bu yolla oluşabileceğine işaret etmiştir.

Devlet Okullarında Din Eğitimi

Günümüzde İngiliz eğitim sistemi içerisinde yer alan Din Eğitimi Dersi (Religious Education), bütün devlet okullarında uygulanan zorunlu derslerden birisidir. Kilise okulları, inanç temelli okullar ve bağımsız okullar bu dersi vermek zorunda olmadıkları gibi içerik olarak değiştirme, ders saatlerini arttırma ve farklı varyasyonlarda benzer dersler koyma konusunda da tamamen özgürdürler.

İngiltere'de ana sınıfından 11. sınıfa kadar zorunlu din eğitimi dersi vardır. Din eğitimi dersleri, İlköğretimde (Primary School) haftada 2 saat, Ortaöğretimde

21 Education Reform Act 1988, Chapter 40, s. 6, Madde: 8.3, London, Her Majesty's Stationery Office, Reprinted 1989.

22 William K. KAY, “Presentation and Problem Inventory: Religious Education in Great Britain”, Religious Education in Great Britain, Sweden and Russia, Presentations, Problem Inventories and Commentaries, edited by Edgar Almén and Hans Christian Øster, Linköping University Electronic Press, 2000. Kay, s. 40.

23 Terence Copley, Spiritual Development in the State School, a Perspective on Worship and Spirituality in the Education System of Englaand and Wales, University of Exeter Press, 2000, s. 84.

(Secondary School) ise genelde haftada 1 saat olmasına rağmen, bazı okullarda 9-11. sınıflarda haftada 2 saate çıkabilmektedir.

Bu basamakların her birinin sonunda ortak sınavlar vardır. Okullarda verilen din eğitimi, eğitim yasasına göre bütün derslerin % 5'inden az olmamalıdır.

Öğretim programlarının ilk örneklerinin görüldüğü 20. yüzyılda din dersi programlarının gelişimi ilginç karakteristikler taşır. Ortaya çıkan ilk programlar ile günümüzdeki programların ne derece çoğulcu ve çokkültürlü olduğu bu karşılaştırma neticesinde kolaylıkla anlaşılabilir. Bu tarihi seyir esnasında programların amaçları, yöntemi ve ders ortamına yansıyan içeriği, tabii bir seyir ile değişme ve gelişme göstermiştir. Gerek Hristiyan İngiliz toplumu, gerek diğer dinlere mensup grupların zaman zaman yönetime ve içeriğe ilişkin itirazları da günümüz İngiliz din dersi modelini ortaya çıkaran unsurlar olarak sıralanmaktadır.

Din dersinden beklenen ve genç kuşaklara bu ders yoluyla öğretilmesi gerekenlerin yirminci yüzyılın başlarında ortak Hristiyan değerlerinin benimsetilmesi ile İncil'in temel materyal kabul edilmesi olduğu, farklılıktan anlaşılmanın da Yahudiliğin kabulü olduğu görülmektedir. Uzun yıllar bu anlayış üzere sürdürülen din eğitiminin ilk olarak dinî kavramlarda ortaya çıkan revize ihtiyacı, İncil öğretiminin başarısızlığa uğraması, dinî olana ve dinî öğretilere ilginin giderek azalması, yeni yöntemlerin ortaya çıkması ve toplumsal yapının değişmesi gibi en temel başlıkları ile sıralanan sebepler, klasik dinî yöntemin sorgulanmasında kırılma noktalarını oluşturduğu söylenebilir. .

Din eğitiminin gerek çokkültürlü toplumlarda gerekse monokültürel toplumlarda birlikteliği sağlamada en etkili yollardan birisi olduğu yadsınamaz. İngiltere'de bu uyumu sağlama adına önemi kabul edilen din eğitiminin, toplumun gelişimine paralel olarak yaklaşımları da değişmiştir. Teknolojik ve pedagojik gelişmelerin ışığında toplumsal yapıya entegre edilen yaklaşımlar geçmişte "geleneksel-inanca dayalı" iken, günümüzde "dinlerarası din eğitimi" anlayışı haline gelmiştir. Ortaya atılan ve uygulama imkânı bulan ya da uygulanamayan bu yaklaşımlar din eğitimi biliminin metodolojik olarak gelişimine katkı sağladığı gibi din derslerinde toplumsal yapıya en uygun yöntemin bulunması çabalarının devamını sağlamaktadır.

Din Eğitimi Yaklaşımları

İngiltere günümüzde *dinlerarası din eğitimi* anlayışı ile din eğitimi uygulamaktadır. Bu yaklaşım 1988 Eğitim Yasası ile resmi hale gelen, temelde altı dinin öğretilmesi gereğinin uygulamada mümkün hale getirilmesini sağlamayı amaçlamıştır. Dinlerarası din eğitimi anlayışının yöntemlerini belirlemek üzere zaman içerisinde gelişen pek çok yaklaşımlar olmuştur.

Çokkültürlü öğretim ortamları için geliştirilmiş yöntemlerden birisi *Din Hakkında Öğrenme* (Learning About Religion) yaklaşımıdır. Din öğretimi yöntemi olarak *din hakkında öğrenme* ve *dinden öğrenme* sınıflandırması ilk olarak Michael Grim-

mitt tarafından yapılmıştır.²⁴ Bu yaklaşım, içten bakışla ele alınan din eğitiminin yerine, dıştan bakışı ön plana çıkarmaktadır. Öğretim, içeriğe değinilmek yerine “karşılaştırmalı olarak” yapılır. Bu yaklaşım dinler tarihi, dinî çalışmalar, din fomenolojisi ya da din etnografisi olarak da isimlendirilmektedir.²⁵

Çokkültürlü din eğitimi arayışları çerçevesinde ortaya çıkan öğrenme yaklaşımlarından bir diğeri de *dinden öğrenme* (Learning From Religion) yaklaşımı olmuştur. Bu yaklaşımın en belirgin özelliği öğrencilerin öğretime konu edilen dinin pratiklerine ve inançlarına katılmalarıdır. Öğretim sürecinin odağında öğrenen kişi yani öğrenci vardır. Bu özelliği ile öğrenci öğretim etkinliğinin nesnesi değil öznesi haline gelmektedir. Dinden öğrenme, öğrencilerin dinî ve ahlaki konularda sergilenen farklı tutum ve cevapları düşünerek kendilerine has bakış açılarını daha da derinlemesine geliştirebilmelerini sağlarken, öğrencilerin din ve değerlerle ilgili konularda kendi bakış açılarını geliştirmeyi amaçlamaktadır.²⁶

Ortaya çıkan yaklaşımlardan olan doktriner (Confessional Approach) yaklaşım, din öğretimi konusunda geleneksel metot olarak tanımlanabilir. Dinî öğrenme, “geleneksel”, *confessional*, *doktriner*, *inanç temelli* veya *dindarlık merkezli*²⁷ yaklaşım olarak da isimlendirilmektedir. Genellikle dinî grupların az olduğu ya da olmadığı, tek bir dinin mensuplarının çoğunlukta olduğu toplumlarda uygulandığı görülmektedir. Dinî öğrenme yaklaşımının temel özelliği, inanılan ya da öğretim konusu olan belli bir dini benimsetme çabası gütmesidir. İnançlı kişiler yetiştirme amacıyla işleyen yaklaşımda, diğer dinler inanılan dinin iddiaları ve tanımlamaları çerçevesinde öğretilir. Sınıftaki öğrenciler de öğretilmek istenen dinin inanırları olarak algılanır.²⁸

Örtülü Din Yaklaşımı (Implicit Religion), 1965 yılında Ronald Goldman tarafından ortaya atılmış, daha sonra da Michael Grimmit'in 1973 yılındaki çalışması ile tartışılmaya ve geliştirilmeye devam edilmiştir. Yaklaşım, dinî konuları hayatla ilişkili olduğu meseleler üzerinden anlattığı için *dolaylı* (indirect) olarak da isimlendirilmektedir.²⁹ Goldman, Kutsal Kitabın bir ders kitabı olarak çocukların dinî gelişim basamaklarına uygun olmadığını, bu yüzden Kutsal Kitabın ders kitabı değil, derslerde yararlanılabilecek bir kaynak kitap olduğunu öne sürmüştür.³⁰ Örtülü din yaklaşımı, din eğitiminin İncil merkezli olmasının yerine çocuk merkezli olmasını savunmaktadır.

24 Learning About and Learning From Religion, The Pedagogical Theory of Michael Grimmit, bkz. www.acu.edu.au/___data/assets/pdf_file/0009/.../Grimmittpaper.pdf, erişim: 06.04.2011.

25 Seyfullah Bazarkulov, Değer Öğretimi ve Dinden Öğrenme, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, s. 98.

26 Robert Jackson, “Avrupada Kurumlar ve Din Öğretimi-Öğreniminin Kamusal Alandaki Genel Eğitime Katkısı”, Avrupa Birliği Sürecinde Dinî Kurumlar ve Din Eğitimi, (Religious Institutions and Education in the Process of European Union: Comparative Analysis of Religious Institutions and Education in the European Union and Turkey, Edit. İlyas Çelebi, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s. 119-158, s. 123.

27 Bazarkulov, a.g.e, s. 98.

28 Mutlu Altaş, İngiltere’de Din Eğitimi, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997, s. 25.

29 Derek Bastide, Good Practice in Primary Religious Education 4-11, The Falmer Press, London, 1992, s. 109.

30 Recep Kaymakcan, Günümüz İngiltere’sinde Din Eğitimi, DEM Yay., İstanbul, 2004, s. 81.

konusunu başarma, çocukların yorumlama kabiliyetlerini geliştirme ve düşünme fırsatı yakalamalarını sağlamaya yönelik beceriler edinmelerini ister.³⁵

İngiltere kendine özgü din eğitimi anlayışı ile muhtemel bir çatışmayı önleme çabası sürdürmektedir. Öğrencilerin sınıf ortamında dinî ve kültürel paylaşımlarının artırılması yoluyla sosyal farklılıklarını anlamaları amaçlanmaktadır. Her türlü eğitim süreci ve etkinliği inaçlararası diyalogun temellerini kurma çabası olarak planlanmaktadır. Bu amaçla din dersleri ile vatandaşlık derslerinin amaçları son on yıl içerisinde birbiri ile örtüşür hale gelmiştir. Temel çerçevesinin dışına taşıdığı ve manevi gelişim amacının saptığı eleştirileri ile birlikte günümüzde din eğitiminin en önemli hedeflerinden birisinin iyi vatandaşlar yetiştirmek olduğunu söylemek iddialı olmayacaktır.

Din Dersi Öğretim Programları

İngiltere'de yeni program anlayışları, din dersinin öznesini dinî metinler ya da öğretiler yerine insanı kabul etme ve öğrencinin ihtiyaçlarını merkeze yerleştirme ilkesini benimseyerek geleneksel din eğitimi anlayışını değiştiren önemli bir karar vermişlerdir. Yeni oluşan bu din eğitimi anlayışı, Hristiyan inancını ve öğretisini benimsetme yerine genel anlamda din kavramından hareketle diğer dinleri de içine alan bir yelpazede dünya dinlerini öğrencilere tanıtmaya ve sosyal gerçeklerden hareket ederek muhatapın yaşadığı dünyada işine yarayacak bilgiler edinmesini, hayatını kolaylaştıracak, karşılaştığı farklı durumlarda pratik çözümler sağlayacak yenilikleri getirmek durumunda kalmıştır.

Günümüz program anlayışları ise son dönemde oluşan tecrübenin uygulamaya aktarılması olarak yorumlanabilecek ilkeleri benimseyerek, din eğitimine uyarlamışlardır. Bu ilkeler temel başlıklarıyla; Hristiyanlığı ana kültürel unsur olarak görerek Büyük Britanya'da temsil edilen temel dinleri anlama, bireylerin sahip olduğu kültürel değerleri öğrenmelerine saygı duyma, bu değerler ve referanslar hakkında yeterince bilgi sahibi yapma, öğrencilerin manevi, ahlaki, kültürel ve sosyal gelişimini arttırmak, farklı inançlara saygı ve farklı dinlerin bir toplumda yaşadığı diğer insanlara karşı olumlu bir tutum geliştirmek³⁶ olarak yerini almıştır.

Din eğitimi konusunda ortaya çıkan yaklaşımlar bir yandan din eğitiminin muhataplarını memnun etmeye çalışırken diğer yandan da toplumun ve devletin talebi olan birlikte yaşama zorunluluğunu çatışmaya dönüştürmeden uyum içerisinde sürdürme mücadelesi vermektedir. Elbette birlikte yaşamının ortak gayelerde birleşme, fikir ve kültür birliği gibi olmazsa olmazları vardır. Ancak din ve dinî kültürün oluşturduğu bireysel ve toplumsal yapı da en az diğerleri kadar birlikte barış ve huzur içerisinde yaşamının kodlarının barındırmaktadır.

35 Jackson, Intercultural Education and Religious Diversity, Bkz. <http://folk.uio.no/leirvik/OsloCoalition/Jackson0904.htm>, erişim: 04.04.2008.

36 Geoffrey TEECE, A Religious Approach to Religious Education: the Implications of John Hick's Religious Interpretation of Religion for Religious Education, A thesis, College of Social Sciences School of Education University of Birmingham, 2010. s. 35-36.

Öğretim programları özgün yaklaşımları ve çokkültürlülüğü kadar program hazırlama boyutu ile de önemli ayrıntılar taşımaktadır. Bu sürecin en önemli boyutunu programların yerelliği ve hazırlama komisyonlarının teşekkülü oluşturmaktadır. Program hazırlama komisyon ve kurulları yerel düzeyde kilise temsilcileri başta olmak üzere diğer dinî grupların temsilcileri, veliler, öğretmenler ve hatta zaman zaman marjinal sayılabilecek inançlardan da seçilen temsilcilerden oluşturulmaktadır. Ulusal düzeyde bir çerçeve program şablonu olmasına rağmen yerel otoritenin bölgesindeki dinî popülasyon ve öğrencilerinin eğilimlerini göz önünde tutarak gerekli esnekliğe imkân vermesi dinî gruplar açısından pozitif bir yaklaşım olarak algılanmaktadır.

İngiltere'deki din eğitimi programları yerel idari bölgelerinde oluşturulan komisyonlar tarafından oluşturulmaktadır. Yerel Eğitim İdareleri tarafından kendi bölgelerinde oluşturulan "Din Eğitimi Daimi Danışma Konseyi"nin (Standing Advisory Council on Religious Education-SACRE) oluşturduğu öğretim programları uygulanmaktadır. Yerel makamlarca oluşturulan programlar aslında bir üst kurul tarafından oluşturulan, ancak bağlayıcı olmayan bir program ile sınırlandırılır. Yeterlilikler ve Öğretim Programı Kurumu (QCA-Qualification and Curriculum Authority) tarafından hazırlanan Ulusal Çerçeve Program "öğrencilerin Hristiyanlığın yanı sıra, iki büyük dünya dinini, yakın çevrede yaşayan yerel bir dinî azınlığı, ayrıca en azından bir seküler dünya görüşünü öğrenmelerini" öngörür.³⁷

Ulusal Öğretim Programı temel alınarak geliştirilen Mutabakat Öğretim Programları (The Agreed Syllabus) sürekli güncellenmek durumundadır. Din Dersi Ulusal Çerçeve Kılavuzu (2004)'nin "Her yerel eğitim bölgesi Din Eğitimi Daimi Danışma Konseyi (Standing Advisory Council for Religious Education-SACRE) kurmak zorundadır. Bu konsey programı her zaman gözden geçirmeli, her beş yılda bir olmak üzere yeniden konferansı toplayarak revize etmelidir."³⁸ hükmü gereğince bu işlem gerçekleştirilmektedir.

İngiltere'de, son Din Eğitimi Ulusal Çerçeve Öğretim Programı 2004 yılında yayınlanmıştır. Bu program, ülkede resmi temsili olan Budizm, Hinduizm, İslam, Yahudilik ve Sihizm'in öğretilerini konu edinmektedir. 2004 Ulusal Çerçeve Programında "Dinler ve İnançlar" başlığı altında bu dinler izah edilmiştir. "Büyük Britanya'daki diğer temel dinler (Budizm, Hinduizm, İslam, Yahudilik ve Sihizm) eğitim dönemlerinde öğretilmelidir. 3. Dönemin (Key Stage 3) sonunda öğrencilerin diğer beş dini de derinlemesine öğrenmiş olmaları gerekir ve okullar ve ASC'ler bunu temin eder."³⁹

İngiltere'ye farklı zamanlarda gelen dinî gruplar varlıklarının devamı bakımından eğitimi zorunlu göyerek günümüze kadar imkân ve ortam arayışlarını sürdürmüşlerdir. Ortaya çıkan gelişmeler ve okul tiplerinin imkân vermesi ile kendi inançları ve benimsedikleri değerlerde öğretim yapan, eğitim kurumları kurabilen azınlık-

37 Rebecca Catto, Grace Davie, "İngiltere", Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi, Editörler: Ali Köse, Talip Küçükcan, İsam Yay., İstanbul, 2008, s. 158-159.

38 Religious Education-The Non-Statutory National Framework, QCA Publications, Qualifications and Curriculum Authority, 2004, s. 10.

39 Religious Education the Non-Statutory National Framework, 2004, s. 12.

lar devlet okullarında verilen din eğitimi konusunda ise taleplerinin karşılanması konusunda ısrarlarını sürdürmektedirler. Müslümanlar bu taleplerin en yüksek düzeyde duyulduğu grubu oluşturmaktadır. Çünkü ülkedeki dinî azınlıklar içerisinde kurumsallaşma ve okullaşma oranı en düşük grubu Müslümanlar oluşturmaktadır. Her geçen yıl umut verici gelişmeler ortaya çıksa da, hala genel duruma bakıldığında dinî gruplar içerisinde eğitim seviyesi en düşük olan ve öğrencilerin akademik başarısı alt sıralarda yer alan grubu yine Müslümanlar oluşturmaktadır.

Durumun farkında olan Müslüman toplum, okullaşma çalışmalarını sürdürmekte, kurulan okullarda gerek genel eğitim ve gerekse din eğitimi bakımından tatmin edici neticelere ulaşılmaktadır. 1988 Eğitim Reformu ile inanç temelli okul açma hakkı elde eden dinî grupların bu okulları, zaman zaman entegrasyon ve uyum problemleri oluşturduğu gerekçeleriyle eleştirilere maruz kalmaktadır. Diğer cemaat ya da dinî grupların okullarından çok Müslüman okulları üzerinde yoğunlaşan bu eleştirilerin kimileri global İslam korkusu akımından etkilenmiş görünürken, kimilerinin de İngiliz toplumunda ırkçılığın ve dindarlığın yükselişi olarak yorumlanarak getirildiği görülmektedir.

Müslüman okulları hakkında oluşan bu endişelerin kısmen devlet okullarındaki din derslerine de yansıdığı görülmektedir. Çeşitli bölgelerin programları incelendiğinde özellikle İslam ve şiddet, terörizm, kadın problemleri ve tarihsel bazı konuların yan yana getirilerek kompozisyon oluşturulduğu, medya yoluyla toplumda oluşturulan suni korkuların eğitim materyallerine de aksettiği müşahede edilmektedir. Programlarda cihat, ümmet, dava, daru'l islam, daru'l harp gibi bir çırpıda anlaşılması mümkün olmayan kavramlara yer verilmesi, sebebi her ne olursa olsun çocuk zihinlerinde oluşturacağı menfi etki ile toplumun birleşmesine değil, korkularla ayrışmasına hizmet edeceğini tahmin etmek zor değildir.

Ülkenin vatandaşları olan ve gelecekte de birer İngilizeli olarak yaşayacaklarını belirten Müslüman gençler, kimliklerini kaybetmeme adına eğitim konusunda okulların din eğitimi ve Müslüman yaşam tarzı konularında hassasiyet gösterdikleri taleplerini bildirmektedir. Öğrencilere başörtü başta olmak üzere giyim serbestisi sağlanması, yemeklerde helal standardına riayet edilmesi, günlük ve mutad ibadetlerin yerine getirilmesi için mekân ve zaman oluşturulması, beden eğitimi derslerinde kız öğrencilerin hassasiyetlerinin dikkate alınması, cinsiyet eğitim dersinde genel ahlaki kuralları göz ardı etmeden Müslüman aile yapısına ters düşecek program uygulanmaması gibi başlıklar bu taleplerin yoğunlaştığı alanlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Din eğitimi çokkültürlü toplumlarda azınlık gruplarının hakları ve talepleri boyutunun dışında, bu dersin programları, yaklaşımları, ders kitapları, içeriği, öğretmenleri, amaçları ve öğretim ortamları da dahil pek çok konu çerçevesinde tartışılmaya devam etmektedir.

Din eğitimi uygulamaları ve araştırmaları konusunda tarihî ve pedagojik olarak önemli tecrübeler edinmiş olan İngiltere örneğinin incelenmesi, farklı kültürlerin, dillerin ve inançların gün geçtikçe coğrafyamızda da bir araya gelmesi bakımından

bir model olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca ülkemizde de zaman zaman gündeme gelen inanç ve düşünce farklılıklarının öğretim konusu yapılması tartışmalarına örnek oluşturması açısından önem taşımaktadır.

Son yüzyıl içerisinde önemli sosyal değişimler yaşayan İngiltere, günümüzde nüfusunun %40'dan fazlasının Hristiyanlık dışında farklı bir dinî inanca ya da düşünceye sahip olduğu bir ülkeye dönüşmüştür. Bu grupların oryantasyonu ve entegrasyonu konusunda din eğitiminin önemi vurgulanmış ve yapılan araştırmalar bu sonucu zorunlu hale getirmiştir.

İngiltere'de din dersleri yapılan geçen yüzyıl içerisinde yapılan Eğitim Reformları ile günümüzdeki halini almıştır. Bu reformlarla ülkede varlık gösteren dinî inanç gruplarının din eğitimi kapsamına alınmıştır. Ülkede inananları bulunan İslam, Yahudilik, Budizm, Sihizm ve Hinduizm dinleri bu reformlarla program kapsamına alınarak din eğitimi çokkültürlü bir yapıya dönüştürülmüştür. Yasaların oluşturduğu bu çokkültürlü yapıya rağmen din eğitiminde Hristiyanlık özel ifadeler ile koruma altına alınarak programdaki yeri güçlendirilmiştir.

İngiltere'de ortaya çıkan yeni program anlayışları, din derslerin merkezine dini metinler yerine insanı koymaya başlamıştır. Bu anlayış ile toplumda karşılık bulunan dünya dinlerinin öğretim konusu yapılarak, öğrencilerin yaşadıkları toplumda sorun çözmelerine dönük, hayatı kolaylaştırıcı ve anlamlandırıcı etkiler oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Çokkültürlülük ve çoğulculuk, batı toplumlarında ve diğer pek çok bölgede bir sosyal gerçeklik oluşturmaktadır. Ana kültürün dışında kalan, azınlık olarak ya da alt kültür olarak bu sosyal yapılarda yaşayan topluluklar da, kimlik problemleri ile karşı karşıya kalmaktadır. Dinini, dilini, kültürünü ve farklılık olarak gördüğü ve yaşatmak gereği hissettiği özelliklerini koruma çabası içerisine giren bu grupların sosyal yapıya entegrasyonları çokkültürlülüğün temel problem alanını oluşturmaktadır.

İngiltere'de yaşayan Müslümanlar da dinî inançlarının, devlet okullarında din eğitimi yoluyla öğretilmesi konusunda taleplerde bulunmaktadır. Medya ve küresel etkiler ile oluşturulan yanlış İslam algısının giderilmesi yönünde önem taşıyan doğru bir din eğitimi, Müslüman toplumun yaşadıkları topluma uyumunu kolaylaştırıcaktır. Ancak devlet eliyle zorunlu olarak verilen din eğitimi uygulamalarında, zaman zaman öğrencilerde anlaşılması zor kavramların öğrenme ortamlarına taşınması sebebiyle, birleştirici olumlu etkilere değil ayrışmaya sebep olabilecek sonuçlar oluşmaktadır. Bu örnek çokkültürlü toplumsal yapılarda devletin üstlendiği rolün ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- ALTAŞ, Mutlu, *İngiltere'de Din Eğitimi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997.
- ARICAN, M. Kazım, "**Dini Çoğulculuk Paradigması ve Eleştirisi (John Hick Eksenli Dini Çoğulculuğun Eleştirisi)**", C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XV/, Sayı: 2, 2011.

- Teece, Geoffrey, *A Religious Approach to Religious Education: the Implications of John Hick's Religious Interpretation of Religion for Religious Education*, A thesis, College Of Social Sciences School of Education University of Birmingham May 2010.
- Tosun, Cemal, "Cumhuriyet Dönemi Din Dersi Programlarında Diğer Dinler", **Türkiye'de Dinler Tarihi (Dünü, Bugünü ve Geleceği) Sempozyum, 04-06 Aralık 2009**, Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 2010.
- <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/culturalidentity/religion/articles/religioninenglandandwales2011/2012-12-11>, erişim: 07.12.2017.

